

Dokuchaeva V. Singular Trajectory of the Development of the Personality as a Sphere of Social and Pedagogical Engineering

In the article the author considers the possibility of creating a singular trajectory of the development of the personality, who is socialized. The author introduces into circulation, as a basic concept, the notion of a "singular state of the individual". By clarifying the essence of the phenomenon, which is associated with it, the author justified, in the context of developing a singular trajectory of the development of the personality, the expediency of using the procedures of social and pedagogical engineering.

Key words: subject of socialization; personality, who is developing; individuality; strategy of the development; singular state of a personality; singular trajectory of the development of the personality; prognostication; correction; social and pedagogical engineering.

Стаття надійшла до редакції 13.04.2018 р.

Прийнято до друку 25.05.2018 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.

УДК 364.142:374.1

А. А. Драченко

**ВПЛИВ НАСИЛЬСТВА НА ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ СІМ'Ї
ТА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ**

Тема попередження сімейного насильства вже багато років знаходиться у актуальності наукових досліджень. У країнах Західної Європи і Північної Америки ця проблема більше двох десятиріч міститься в полі зору громадськості й тому досліджена набагато краще, ніж в Україні. До останнього часу в нашій державі було накладено своєрідне табу на обговорення як проблем насильства над дітьми та жінками, так і проблем насильства проти особистості в цілому. Окремі випадки, що ставали надбанням громадськості, трактувалися як дії маніяків або карних злочинців. Лише останніми роками суспільство починає усвідомлювати катастрофічні масштаби проблеми.

Насильство в сім'ї, за даними ЮНЕСКО, існує у будь-якому суспільстві, будь-якій культурі, воно передається з покоління в покоління, перетворюючи вихованих у насильстві дітей у жорстоких дорослих [10, с. 58].

Аналіз досліджень і публікацій, зокрема робіт В. Бондаровська, О. Кочемировська, К. Левченко, Н. Максимова, Ю. Онишко, Т. Цюман, В. Гончарова, Т. Журавель, Н. Заверико, І. Зверєвої, А. Капської, В. Петровича, В. Ролінського, І. Трубавіної, Н. Щербак, свідчать, що дана

тема є досить актуальною у дослідженнях науковців та все ж це явище є ще недостатньо досліджене для подолання насильства в родині.

Метою статті є аналіз впливу насильства на життєдіяльність сім'ї та на розвиток особистості дитини.

Перші спроби визначення і осмислення проблеми насильства в сім'ї були зроблені ще наприкінці XIX століття. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) визначила *насильство* «...як будь-яку поведінку всередині стосунків, що може призвести до фізичної, психологічної чи сексуальної шкоди, в тому числі: *акти фізичної агресії* (такі як лупцювання, штовхання, копання та биття); *психологічні образи* (такі як залякування, постійне приниження та знущання); *примус до сексуального контакту* (насильницький статевий акт чи змушування до інших форм статевих відносин); *різноманітні форми контролю поведінки* (такі як ізоляція особи від її родини та друзів, нагляд за її пересуванням, обмеження її доступу до інформації чи допомоги) [7].

На думку науковця Н. Платонової насильство є формою прояву агресії – тенденції, які виявляються в реальній поведінці чи фантазії з метою завдання втрат, лиха іншому [3].

Виокремлюють такі види насильства в сім'ї: фізичне, психологічне, економічне, сексуальне. Кожен вид насильства – самостійна проблема, що має специфічні риси. Причини, умови, форми прояву насильства, наслідки насильницьких дій в залежності від об'єкта набувають свої особливості, які необхідно враховувати як при розробці профілактичних заходів, так і при втручанні з метою запобігання небезпечних наслідків насильницьких дій в сім'ї. Об'єктом домашнього насильства можуть бути будь-які члени родини. Виокремлюють три типи сімейної жорстокості: з боку батьків по відношенню до дітей; з боку одного чоловіка по відношенню до іншого; з боку дітей та онуків по відношенню до літніх родичів.

Так, згідно даних Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту України протягом 2008 року на місцях зареєстровано 71 086 звернень щодо насильства в сім'ї, у 2009 р. – 79 859, протягом 2010 – 110 252, а в 2011 – 120 152 звернення. У 2010 р. 924 звернення надійшло від дітей (10 120 дітей постраждали від жорстокого поводження) 100 390 звернень від жінок, 8 938 звернень від чоловіків. Найбільше проявів насильства в сім'ях у 2010 та 2011 рр. спостерігалось в Дніпропетровській, Донецькій областях та у м. Києві [2, с. 27]. За даними Інституту соціологічних досліджень НАН України, 68 відсотків жінок в Україні зазнають знущання в сім'ях, з них чверть «як правило» або «часто» потерпає від побоїв. Майже половина усіх випадків згвалтувань, більше третини усіх навмисних убивств і злочинів із нанесенням тяжких тілесних ушкоджень здійснюються в сім'ї. Кожну третю дитину б'ють у сім'ї дуже часто, кожна десяту – постійно, кожна п'яту ображають і принижують. Ці цифри відображають лише ті випадки насильства в сім'ї, що потрапили до уваги державних структур чи правоохоронних органів. Існують докази

того, що набагато більша кількість жертв насильства не звертається до міліції, чи навіть до своїх близьких родичів [4, с. 34].

Порівняно з іншими соціальними інститутами сім'я має певні особливості, які істотно впливають на становлення особистості дитини. Не менш гострою проблемою є насильство над дітьми, до якого, згідно з визначенням запропонованим у 1999 р. ВООЗ, відноситься *все, що зашкоджує дитині повністю реалізувати свій життєвий і особистісний потенціал*. Сюди відносяться і активні дії, які мають пряму загрозу для дитини (наприклад, фізична і сексуальна агресія), і дії ігнорування і відмови дитині в задоволенні її основних потреб (наприклад, зневага до дитини, відмова годувати її і ін.) [8, с.8].

Вразливість неповнолітніх до насильства пояснюється їх фізичною, психічною та соціальною незрілістю, а також залежним (підлеглим) становищем по відношенню до дорослих, незважаючи на їх (дорослих) статус: є це батьки, опікуни, вихователі чи вчителі. На сьогоднішній день в Україні до 35% неповнолітніх систематично застосовуються різні види насильства, до того ж психологічне, фізичне та економічне насильство відбуваються найчастіше з боку батька, рідше – з боку матері [5, с. 9].

Серед причин виникнення жорстокого поводження до дітей можна виділити наступні: безробітність або низька матеріальна забезпеченість; алкоголізм одного чи обох батьків; самотність чи шлюб, який розпався; занадто маленьке житло, що посилює напругу; озлобленість батьків чи розчарованість у житті; фізична чи психічна перевтома; незрілість батьків; егоїзм батьків, прагнення їх до розваг; відсутність прив'язаності до дитини; надмірна вимогливість; народження другої дитини; велика кількість дітей; небажана дитина (як привід і примус до укладення шлюбу); передчасно народжена в шлюбі дитина, яка дає привід до сварок та розриву; позашлюбна дитина як об'єкт виміщення зла на його матір (батька); дитина з фізичними та психічними недоліками, від якого хочуть позбавитися [9].

Будь-який вид насильства щодо дітей призводить до тяжких наслідків, але об'єднує їх завдання збитків здоров'ю дитини, перешкоджання її розвитку чи спричинення небезпеки для її життя. Розрізняють наближені та віддалені у часі наслідки насильства щодо дітей. До *наближених наслідків насильства* належать: фізичні травми, ушкодження, опіки, переломи, запаморочення, втрата свідомості та навіть смерть, а також гострі психічні порушення, страх, гнів, агресія, тривога, замкнутість, відмежованість від оточення. У дітей старшого віку можливий розвиток важкої депресії з почуттям власної неповноцінності. Серед *віддалених наслідків насильства* щодо дітей виокремлюють: порушення фізичного і психічного розвитку дитини, соматичні захворювання, психічні розлади, особистісні та емоційні порушення, формування девіантної поведінки, соціальні наслідки (труднощі у встановленні контактів, соціальна занедбаність, криміналізація

поведінки, алкоголізація та наркотизація, деформація загальнолюдських цінностей, реплікація насильницької поведінки) [6, с. 201].

Діти, що зазнавали жорстокого ставлення до себе, часто відстають у рості, масі (або у тому й іншому) від своїх однолітків. Вони пізніше починають ходити, говорити, рідше сміються, значно гірше вчать у школі, ніж їх однолітки. У таких дітей часто спостерігаються шкідливі звички: смоктання пальців, гризіння нігтів, розгойдування, онанізм.

Практично всі діти, що постраждали від жорстокого поводження і зневажливого ставлення, перенесли психічну травму, у результаті чого вони розвиваються з суттєвими особистісними, емоційними і поведінковими особливостями, що негативно впливає на їх подальше життя. Діти, які зазнали насильства, самі стають агресивними, що найчастіше виявляється у поводженні зі слабшими, молодшими за віком дітьми, тваринами. Часто їх агресивність проявляється у грі, іноді спалахи гніву не мають очевидної причини.

Діти, які зазнали будь-якого виду насильства, відчувають труднощі соціалізації: у них порушені зв'язки з дорослими, відсутні відповідні навички спілкування з однолітками, вони не мають достатнього рівня знань і ерудиції, щоб завоювати авторитет у школі тощо. Вирішення своїх проблем діти, які стали жертвами насильства, часто знаходять у кримінальному, асоціальному середовищі. Часто це пов'язано з виробленням у них пристрасті до алкоголю, наркотиків. Вони починають красти і здійснювати інші протиправні дії. Дівчатка нерідко починають займатися проституцією, у хлопчиків може порушуватися статева орієнтація. І ті, й інші згодом мають проблеми при створенні власної родини, вони не можуть дати своїм дітям достатньо тепла, оскільки не вирішені їх власні емоційні проблеми [1, с. 32].

Для фахівців соціальної сфери, соціальних робітників та соціальних педагогів запропоновано напрями та умови для ефективної профілактики та подолання сімейного насильства по відношенню до дітей: вивчення медико-психологічних та соціально-педагогічних особливостей дітей, умов їхнього життя в сім'ї, специфіки мікросередовища; виявлення дітей, які стали жертвами сімейного насильства; здійснення профілактичної роботи щодо попередження насильства до дітей в сім'ї; здійснення правової просвіти школярів та їхніх батьків; розробка й реалізація програм реабілітації дітей, які стали жертвами сімейного насильства; взаємодія із сім'ями школярів з метою спільного вирішення проблем виховання та розвитку дитини; взаємодія з психологами, учителями, класними керівниками з метою створення умов для реалізації прав та свобод учнів; взаємодія з правоохоронними органами, службами соціального захисту, медичними закладами

Отже, особи, які чинять насильство, намагаються одержати владу та контроль над близькими. Особливо це стосується дітей у зв'язку з їх особливим статусом у сім'ї. Виокремлюють наближені й віддалені наслідки батьківського насильства. До наближених наслідків відносяться

фізичні травми та ушкодження. Серед віддалених наслідків виділяються: порушення фізичного і психічного розвитку дитини, різні соматичні захворювання, особистісні й емоційні порушення та соціальні наслідки. Усе вищезазначене потребує організації профілактики насильства у сім'ї.

Список використаної літератури

- 1. Заварова Н. В.** Стоп насильству: [інформаційна збірка] / Н. В. Заварова, Г. О. Зайцева, О. С. Литвиненко, Н. О. Старун, Т. М. Сурніна, Г. Г. Шкутько. – Луганськ, 2008. – 110 с.
- 2. Методичний** посібник для фахівців, які впроваджують корекційні програми для осіб, які вчинили насильство в сім'ї / Укладачі: Г. М. Мустафаєв, І. І. Довгаль. – К., 2011. – 192 с.
- 3. Насилие** в семье: Особенности психологической реабилитации / Н. М. Платоновой, Ю. П. Платонова. – СПб. : Речь, 2004. – 153 с.
- 4. Робота** з сім'ями, які потребують професійної соціально-педагогічної підтримки. Курс тренінгів для спеціалістів соціальної сфери / авт.-упоряд.: В. Г. Головатий, А. В. Калініна, О. А. Виноградова ; за заг. ред. Т. Ф. Алексеєнко. – К. : Основа-Принт, 2007. – 128 с.
- 5. Ролінський В. І.** Соціально-педагогічні проблеми попередження та подолання насильства над підлітками / В. І. Ролінський // Рідна школа. – 2004. – № 9. – С. 7–9.
- 6. Соціальна педагогіка** : навч. посіб. / [О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, Т. Г. Веретенко] ; за ред. О. В. Безпалько. – К. : Академвидав, 2013. – 312 с.
- 7. Соціально-економічні** причини насильства в сім'ї в Україні : аналіз проблем та шляхи запобігання (матеріали за результатами соціологічного опитування). – К. : Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2004. – 144 с.
- 8. Социально-психологическая** помощь детям – жертвам семейного насилия: Сборник научно-методических материалов / М. Н. Бородатая, И. И. Осипова, М. В. Злоказова и др.; Под общей ред. Н. Н. Ершовой. – М. : Полиграфсервис, 2005. – 124 с.
- 9.** Сутність, причини та наслідки явища насильства над дітьми: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.belozerka.just.ks.ua/katalog-poslug-gromadyanam/sutnist-prichini-ta-naslidki-yavischa-nasilstva-nad-ditmi.html>.
- 10. Трубавіна І. М.** Соціально-педагогічна робота з неблагополучною сім'єю. Навч. посіб. / І. М. Трубавіна. – К. : ДЦССМ, 2002. – 132 с.

Драченко А. А. Вплив насильства на життєдіяльність сім'ї та на розвиток особистості дитини

В статті розкрито сутність насильства його вплив на життєдіяльність родини та розвиток особистості дитини. Представлено статистичні дані, які вказують на проблему насильства її актуальності на сучасному етапі розвитку суспільства а особливо на теренах України. Виокремлено проблему насильства з точки зору Всесвітньої організації охорони здоров'я такої даною організацією запропоновано окреме визначення насильства по відношенню до дітей. Проаналізовано види, причини та детально охарактеризовано наслідки насильства, його вплив

на родину. Здійснено акцент на наслідки насильства, всі подальші виникаючі проблеми у розвитку дитини, як на фізіологічному так і психологічному розвитку, а особливо представлені наслідки жорстокого поводження щодо дитини з боку батьків. Також авторами було запропоновано напрями для фахівців соціальної сфери щодо ефективної профілактики та подолання сімейного насильства щодо дітей.

Ключові слова: насильство, фізичне насильство, сексуальне насильство, економічне насильство, психологічне насильство, наближені та віддалені наслідки насильства.

Драченко А. А. Влияние насилия на жизнедеятельность семьи и на развитие личности ребенка

В статье раскрыта сущность насилия его влияние на жизнедеятельность семьи и развитие личности ребенка. Представлены статистические данные, которые указывают на проблему насилия ее актуальность на современном этапе развития общества особенно на территории Украины. Выделены проблему насилия с точки зрения Всемирной организации здравоохранения такой данной организацией предложено отдельное определение насилия в отношении детей. Проанализированы виды, причины и подробно охарактеризованы последствия насилия, его влияние на семью. Осуществлено акцент на последствия насилия, все дальнейшие возникающие проблемы в развитии ребенка, как на физиологическом так и психологическом развитии, особенно представлены последствия жестокого обращения в отношении ребенка со стороны родителей. Также авторами было предложено направления для специалистов социальной сферы по эффективной профилактике и преодолению семейного насилия в отношении детей.

Ключевые слова: насилие, физическое насилие, сексуальное насилие, экономическое насилие, психологическое насилие, приближенные и отдаленные последствия насилия.

Dracenko A. Influence of Violence on the Vital Activity of the Family and on the Development of the Child's Personality

The article reveals the essence of violence and its influence on the vital activity of the family and the development of the child's personality. The statistical data, which indicate the problem of violence of its relevance at the present stage of development of society and especially in the regions of Ukraine, are presented. The problem of violence from the point of view of the World Health Organization is outlined by this organization, which proposes a separate definition of violence against children. The types, causes and details of the consequences of violence, its influence on the family, are analyzed. The emphasis was placed on the consequences of violence, all further emerging problems in the development of the child, both in physiological and psychological development, and especially the consequences of ill-treatment